

Lénárt András

Válságjelek Spanyolországban: a „Felháborodottak” mozgalma, elméleti háttere és hatása

2011. május 15-én Spanyolországban elkezdődött egy folyamat, melynek értékelése jelenleg sem egyértelmű: vajon a „szokásos”, időnként itt-ott felbukkanó és gyorsan kifulladás, rövid életű és sporadikus megmozdulásoknak vagyunk tanúi, vagy valami többről van szó? Az elmúlt hónapok eseményei inkább az utóbbi feltételezést támasztják alá. A *Felháborodottak* (*Los Indignados*) mozgalma, más néven a *15M Mozgalom* (*Movimiento 15M*, a szám és betűkombináció a május 15-ei dátumra utal) híre és hatása, talán túlzás nélkül állítható, mára már bejárta az egész világot, és számos országban követőkre akadt. Hogy hosszútávon ennek milyen következményei lesznek, az még nem jósolható meg, ahogyan az sem, pár év múlva vajon felesleges időtöltésként értékelik-e, hogy jelenleg ezzel foglalkozunk. Az bizonyos, hogy az önmagát integrált társadalmi formációnak tekintő Spanyolországban a szóban forgó mozgalom mentén repedések keletkeztek, és ez talán még nem nevezhető dezintegrációs folyamatnak, de mindenképpen arra utal, hogy egyes szociális rétegek körében nőtt a feszültség. Valamiért felháborodtak. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk, mit is jelent ez a „felháborodás” a gyakorlatban, valamint megpróbáljuk felvázolni ennek a lehetséges elméleti előzményeit és következményeit.

A térfoglalás módszertana

Spanyolország a jelenlegi gazdasági válság egyik legnagyobb vesztese az EU-ban: 21,5 %-os a munkanélküliség, összesen közel 5 millió fő van állás nélkül (ebből 2,3 millió több, mint egy éve)¹, és semmi nem utal arra, hogy a helyzet a közeljövőben sokat javulna. Időszakonként bekövetkezik egy kis enyhülés (főleg a nyári hónapokban a turizmusnak köszönhetően), de a 2009 óta életbe gazdasági, szociális és közigazgatási beavatkozásoknak eddig nem sok eredménye lett. Már 2011 elejétől megfigyelhetőek voltak olyan társadalmi megmozdulások, amelyek már kifejezték az elégedetlenséget: elsősorban az egyetemisták adtak hangot nemtetszésüknek, mind az elkeserítő gazdasági helyzet, mind a felsőoktatásban végbemenő változások miatt. Ami pedig mindezt tetézte: a kormány által hozott intézkedésekre (a munka világát érintő reformok, a nyugdíjrendszerbe történő beavatkozások és a munkanélkülieknek adott juttatások csökkentése) a jelenleg még tanuló generáció úgy tekintett, mint jövőjük tönkretételére. Talán itt fogható meg leginkább a „kollektív

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

felháborodás” genezise: különböző madridi egyetemeken hallgatói kollektívák alakultak, és ezek összefogásával született meg a *Jövő Nélküli Fiatalok (Juventud Sin Futuro)* csoportja. Követeléseiket² áttekintve kirajzolódik, mi is jelenti számukra a problémát: úgy érzik, a kormány minden cselekedete az ő alapvető jogaikon ejtett csorbát, és az egész fiatal nemzedék jövőjét tönkretette. Pontjaik között szerepel a mindenki számára elérhető szociális lakhatás, a nyugdíjakat és a munkajogot érintő reformok visszavonása, az oktatásra szánt költségek csökkentésének azonnali leállítása és az elitista oktatáspolitikáé beszüntetése, valamint olyan adóreformok véghez vitele, amelyek alapján a tehetősebbek fizetnének többet. Hangsúlyos az az igényük, mely szerint hivatalos vizsgálóbizottságot kell felállítani annak érdekében, hogy beazonosítsák és felelősségre vonják a gazdasági krízisért felelős személyeket. A szervezet sikerrel hívott össze tüntetéseket, és ezek jellegéből szinte egyenesen következett, hogy valami nagyobbra, valami jelentősebbre készülnek.

A JSF mozgalma mellett a *Valódi Demokráciát Most! (¡Democracia Real Ya!)* csoportosulás jelölhető meg a másik kiindulópontként. Panaszaik, követeléseik összhangban állnak a másik szervezetével, ők is elsősorban a gazdasági válság sújtotta rétegek és a fiatalság reménytelen helyzetét állítják középpontba. A korábbiak mellett náluk fokozottabb hangsúlyt kap a jelzáloghitelek csapdájában vergődő állampolgárok borús jövője.

A fent említett szerveződések (és még egy tucatnyi hozzájuk kapcsolódó csoport) tehát látszólag világos célokkal rendelkeznek, azonban ezt még nem nevezhetjük elméleti háttérnek. Általuk felvetett és diagnosztizáltak hitt problémákra adott direkt reakciókról van szó, amelyek azért nem légből kapottak: ahogyan a későbbi fejezetben látni fogjuk, volt honnan táplálkozniuk.

Spanyolországban – és a világ más részein is – elsősorban nem az iménti csoportok nevét ismerik, hanem Felháborodottakként utalnak rájuk a május 15-én kollektív döntésük és szervezésük alapján létrehozott „spontán” megmozdulás apropóján. Ekkor jelent meg egy tüntető társaság a madridi Puerta del Sol téren, és az elkövetkezendő napokban sem hagyták el azt, sőt; lesátoroztak a főváros legforgalmasabb terén azzal a céllal, hogy nem tágítanak, amíg nem következik be valami változás. Később más spanyol városokban is követték példájukat, tereket és utcákat foglaltak el az ekkor még főleg fiatalokból álló magok, majd adott dátumokra kitűzött tiltakozó felvonulásokon mutatták ki felháborodásukat. A fő szervezők fiatalok, általában egyetemisták, de idővel minden generációból csatlakoztak hozzájuk, a spanyol médiumok által készített közvélemény-kutatások szerint a lakosság 2/3-a szimpatizált velük. Minden tettükről, követelésükről, tervükről, az elhangzott jelmondatokról a sajtó

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

azonnal tájékoztatott; a jelentősebb napilapokban mindmáig van „15M” rovat, ahol folyamatosan hírt adnak róluk.³

A második-harmadik naptól kezdve jogászok látták el őket tanácsokkal arra nézve, mit és hogyan tegyenek azt megelőzendő, hogy törvénytörő magatartás miatt a hatóságok beavatkozzanak. Megszervezték a sátrak és a terek takarítását, a tiltakozók élelemmel és folyadékkal való ellátását és szórakoztatását is. A magukkal vitt feliratok szerint „a kapitalizmus a népirtás legtiszteltebb változata”, „ennek a mesének már vége”, és alapvető igényük, hogy „a válságért a felelősök fizessenek”. A Puerta del Sol-on kifeszített feliratok „a politikusok kidobására” biztattak, mert „azt mondják, hogy demokrácia van, de ez nem az”. Előkerült az a régen ismert jelszó is, hogy „az egységes népet soha nem lehet legyőzni”. Szerintük a jelenlegi társadalmi modell nem működik, újjal kell felváltani békés, demokratikus, építő, befogadó szellemben. A politikusok képtelenek megoldani a jelenlegi krízist, és nem is nagyon tesznek rá erőfeszítéseket, mert ők (összefonódva a gazdasági szféra oligarcháival) továbbra is nyertesként jönnek ki mindebből, nekik nincsenek problémáik. A fiatalok diplomája semmit sem ér, kénytelenek a szüleikkel élni (ezzel sokakban talán visszaidéződik a Franco-korszakra emlékeztető kép: családok több generációja volt arra kényszerítve, hogy egy fedél alatt éljen, mivel sem a fiatalok, sem az idősek nem engedhették meg maguknak, hogy saját lakást tartsanak fenn).

Sok jelszó és jelmondat keveredik. Egyik alapvető, állandóan visszatérő motívum: „tető nélkül, munka nélkül, nyugdíj nélkül, félelem nélkül”⁴, illetve ezek módosított változatai. Először a jelzáloghitelek áldozataivá váltak, utána jött a totális gazdasági krízis (szerintük a megszűnt munkahelyek szinte mindegyikét fiatalok, vagy bevándorlók töltötték be), mindez karöltve a szociális juttatások megnyirbálásával. Ezek után, mondják, már tényleg nincs mit veszíteniük, nincs mitől félniük.

A létező politikai pártok számukra nem jelentenek alternatívát. Elfogadhatatlannak tartják az 1982 óta fennálló kétpártrendszert, mivel azóta mindig vagy a szocialisták, vagy a néppártiak nyerték a választásokat, és ez azt jelenti, hogy a politikában kiegyezéssel alapú váltógazdaság működik. Ahogyan még májusban fogalmaztak, ők a sem-sem generáció: sem PSOE, sem PP.⁵ Ezt a két pártot szimplán csak PPSOE-nak nevezik, mivel nincs köztük valódi különbség.

Álláspontjuk szerint a politikai elit a gazdasági elit érdekeit szolgálja. Éppen ezért a választásokon nem támogatnak egyetlen pártot sem, de az otthonmaradásra sem buzdítanak: mindössze annyit akarnak, hogy a spanyolok felelősen cselekedjenek, rájuk bízzák, mit is

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

jelent ez. A JSF és a DRY szervezetek folyamatosan szemmel tartják a pártokat és az azokat támogató gazdasági és civil szervezeteket, és azonnal megszellőztetik, ha valamilyen botrányt gyanítanak azok környékén.

A Sol Tábornál összeült Tanács közzétett egy konszenzus alapján elfogadott és több nyelvre lefordított, 16 pontból álló kiáltványt⁶, amelyet ők hivatalosan javaslatoknak neveznek, mégis leginkább követeléseként lennének értékelhetőek. Ezek a spanyol politikai, társadalmi és gazdasági élet minden területére kiterjednek, konkrétan megnevezve, hol milyen változtatásokat látnak szükségesnek az igazi demokrácia jegyében. Elsősorban a korábban már említett célkitűzések jelennek meg itt is, kiegészülve újabb pontokkal (az állam és az egyház, valamint a törvényhozói és a végrehajtói hatalom valódi szétválasztása, fegyverkezési költségek csökkentése, a pártfinanszírozás átláthatósága), esetenként azonban túlzásba is esnek, olyanokhoz is ragaszkodnak, amelyek megvalósítása szinte elképzelhetetlen (pl. a felsőoktatásban a bolognai rendszer eltörlése, az atomerőművek betiltása, fegyvergyárak bezárása). Hangsúlyos az az igényük, hogy államosítsák az adófizetők pénzéből feltőkésített bankokat. Alapvetően a valódi részvételi demokráciáért szállnak síkra, ám bizonyos reklamációik már-már utópisztikusnak minősülnek.

Ami társadalmi szempontból a legfontosabb, hogy ez a mozgalom leszámolt az apolitikus fiatalok sztereotípiájával, nem igaz többé az a régóta hangoztatott állítás, hogy a spanyol fiatalok nem érdekli a politika. A 15M megmutatta Spanyolországban, hogy nagyon is foglalkoztatja az ifjabb generációt a politika, érvelésük szerint részt is kíván venni benne, jelenleg azonban nincs mire, nincs kire szavazni. A mai politikai palettán álló felek elfogadhatatlanok számukra, reális alternatívát pedig nem látni. Általánosan és világszerte elmondható, hogy a már demokráciában születettek többsége (amennyiben világra jövetelük pillanatában az adott országban demokrácia volt) mindent készen kapott, a pártok demokratikus versengése számára természetes volt, a formációkat jól ismerte, és tudta, hogy egyénileg úgysem tud beleszólni. Ismerve a szűkebb és tágabb világról és társadalmi berendezkedésről kialakított képét, láthatóan arra a következtetésre jutott, hogy aktívan részt venni ebben felesleges, mert a létező pártok úgyis csak önmagukkal és egymással törődnek, az individuum akarata nem számít, hiszen ő csak egy kis pont.

De most itt ez a legifjabb generáció, amely a saját bőrén érzi, hogy valami nem úgy történik a világban, ahogyan kellene. Azt vallják, nem ilyen egy demokrácia. Van ötletük arra nézve, hogy milyen is lehet az (lásd a szervezetek fentebb ismertetett álláspontjait); mindent

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

összesítve elmondható, hogy szerintük a valódi demokrácia a legtöbb dologban ellenkezője annak, mint amit most Spanyolországban (és a világban) tapasztalhatunk.

Mind a 15M mozgalma, mind az azt megelőző (és azt életre hívó) szervezetek egyik alapvető jellemzője, hogy igyekeznek nem közösséget vállalni egyik politikai iránnyal sem. Sem pártokkal, sem szakszervezetekkel nem kívánnak együttműködni, és céljaikat békésen akarják elérni. Természetesen, ahogyan ez történni szokott, egyik kitételüknek sem tudnak mindig maximálisan megfelelni. Mivel az aktuális politikai helyzet is munícióval szolgál a tevékenységükhöz, nem sikerül teljesen semlegesnek maradni. A májusi tartományi választások külön apropót szolgáltatottak a tiltakozásoknak, hiszen mind a Szocialista Párt, mind a Néppárt számos olyan jelöltet is indított országszerte, akik ellen éppen akkor folyt eljárás korrupció miatt, ez pedig a Felháborodottak szerint elfogadhatatlan egy nyugat-európai országban. Újabban pedig a szakszervezetektől sem zárkóznak el, amennyiben úgy vélik, hogy a 15M-mel közösek az érdekeik (mint az oktatói szféra szindikátusai).

Másik aktuális kérdés az augusztus végén – szeptember elején mind a PSOE, mind a PP által jóváhagyott alkotmányreform. A Felháborodottak szerint nem lehet úgy változtatni egy nemzet alkotmányán, hogy arról nem kérdezik meg az állampolgárokat, ezért népszavazás kiírását kezdeményezték. Tömegmegmozdulások, felvonulások, tiltakozások során több tucatnyi városban, összesen sok ezren követelték a nemzeti konzultációt.⁷ A politika azzal söpörte le az asztalról a referendum lehetőségét, hogy a nép úgysem látja át eléggé az alkotmányreform jelentőségét, nincs kompetenciája a kérdésben. Ettől persze még inkább felháborodtak.

Aktuális ügyekben is hallatják a hangjukat. 2011 augusztusában a Világifjúsági Napra Madridba érkező Benedek pápa ellen tüntető csoporthoz csatlakoztak, de ők nem elsősorban a világi állam megvalósulása érdekében álltak ki, hanem az háborította fel őket, hogy az egyházfő látogatásának teljes költségét a csőd szélén álló spanyol állam vállalta fel (becslések szerint 50 millió euró), valamint az ideérkező külföldi látogatók is hatalmas kedvezményekben részesültek (ingyen tömegközlekedés, jelképes összegű szállásdíj). Transzparensen azonban már keveredtek a szándékok, a tisztán gazdasági jellegű feliratoktól („Az én adómból egy centet se a pápának”) az egyházfő személyét és tevékenységét kritizáló véleményeken át („Ez a pápa nem a fiatalságé”) az egyházellenes megnyilvánulásokig („Isten igen, templom nem”) sok minden megfigyelhető volt. Spontán összejöveteleket szerveznek bizonyos ügyek miatt, például kisgyermekes családok kilakoltatását is már többször megakadályozták. 2011 októberében egy motelt is elfoglaltak

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

Madrid belvárosában, december elején azonban a rendőrség eltávolította őket onnan. Erre válaszul december 5-én újabb tiltakozások indultak el a spanyol fővárosban, több épületet is birtokba akartak venni, de a hatóságok ezt megghiúsították. Minden jel arra mutat, hogy a rendőri erők a jövőben határozottabban fognak fellépni a 15M akciói ellen.

A Felháborodottakhoz csak később csatlakozó, már inkább 30 évnél idősebb szakemberek vezetésével létrehoztak bizottságokat, tanácsokat és munkacsoportokat is, amelyek a hatáskörükbe tartozó kérdésekben fejtenek ki véleményt, adnak lehetséges válaszokat. Tiltják a tagok bármely pártba vagy szakszervezetbe való belépését, az azokkal történő nyílt szimpatizálást, és nem is fogadják el, ha ezek melléjük akarnának állni. Több mint 500, önmagát politikailag el nem kötelezett spanyol szervezet viszont támogatja őket anyagilag, eszközökkel, ötletekkel.

A november 20-án tartott általános választásokra ugyanúgy készültek, mint a korábbi eseményekre: mivel azt úgysem tudják megakadályozni, hogy a két domináns párt közül kerüljön ki valamelyik győztesként, így inkább csak továbbra is „felháborodnak” bizonyos kérdéseken, közleményeket adnak ki, és próbálják napirenden tartani a számukra fontos problémákat.

Érdekesen viszonyult a két nagy párt a Felháborodottakhoz és követőikhez. Mindkettő ugyanis – akár kimondva, akár csak sejtetve – eleinte úgy kezelte őket, mint elveszett szavazókat és szavazatokat, hiszen olyannyira nem tudtak azonosulni egymással, hogy nem találtak közös kapcsolódási pontot. Idővel azonban észrevették, hogy foglalkozni kell velük. Szeptember környékén kezdtek megjelenni a pártok, elsősorban a PSOE berkein belül (mindenekelőtt Rubalcaba szocialista miniszterelnök-jelölt irányából) olyan nyilatkozatok, amelyek alapján észrevehető, hogy gesztusokat próbálnak tenni a 15M felé, győzelmük esetén ígéretet tettek a választási rendszer megreformálására. Az Izquierda Unida nevű baloldali párt büszkén hirdeti, hogy az ő korábbi követeléseikből sok megjelent a Felháborodottaknál is, vagyis ők természetes szövetségesek lehetnek. José María Aznar volt néppárti kormányfő viszont a mozgalmat rendszerellenes, szélsőbaloldali, jelentéktelen csoportnak titulálta, amellyel teljesen felesleges foglalkozni, mert Spanyolországban a demokrácia rendben van.⁸ A pártokat azért is érte felkészületlenül a mozgalom, mert nem számítottak az aktív társadalmi fellépésre. Ahogyan Rubalcaba fogalmazott egy amerikai újságírónak adott interjúban: „A spanyol társadalom passzív”.⁹

Július végén Brüsszelbe is elindultak gyalog körülbelül ötvenen, hogy kifejezzék haragjukat a gazdasági válság ellen. Októberben érkeztek meg, és ez a hónap fontosnak

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

bizonyult a 15M-nek az egész világra kifejtett hatása miatt is. Az internet és a média segítségével a Felháborodottak mozgalmának ötödik hónapfordulója alkalmából világszerte egyidőben szerveztek tüntetéseket, általában békés jelleggel (egyik kirívó kivétel a zavargásokba torkolló olasz eset). Mindenhol az adott ország, valamint az egész világ tőkései, bankjai, politikusai által tanúsított magatartások ellen tiltakoztak: szerintük a válságot ezek képmutatása, vagyon és hatalom iránti éhsége, és az egész világot átfogó korrupció okozta, a bűnösök továbbra is büntetlenül folytathatják ténykedésüket. Azonnali megoldást és – ismételen – valódi demokráciát követeltek. A világsajtó egy része (többek között a magyar is) az október 15-i eseményeket tévesen a New Yorkban fellángolt *Occupy Wall Street* szervezethez kötötte, ahol az amerikai Felháborodottak emelték át gazdasági központjukba a madridi Solon kialakult mozgalmat; az amerikai események tehát a spanyol előzmények hatására formálódtak, és itt figyelt fel rájuk igazán a nemzetközi média is. A legutolsó számadatok szerint október közepén összesen 82 országban és 951 városban „háborodtak fel” egyszerre az emberek, elfoglalva köztereket, megszervezve felvonulásokat és demonstrációkat.¹⁰

Ennek mintájára világszerte hasonló mozgalmak indultak el, elsőként Görögországban, majd október elején New Yorkra terjedt át a hatás. A híradásokból kitűnt, hogy szinte mindegyik ehhez hasonló nemzetközi eseményen valamilyen formában a spanyolok is jelen voltak: akár tanácsadóként, akár személyesen is részt vettek egy-egy felszólalás erejéig, vagy bátorító üzenetüket küldték el. Egyfajta szellemi elődként, vigyázó szemű mentorként álltak rendelkezésre. Magyarországon a Facebook közösségi oldalon szerveződött *Egymillióan a magyar sajtószabadságért* elnevezésű csoport igyekezett követni az spanyol eseményeket a külföldi sajtó cikkei, valamint a madridi Puerta del Soltól több alkalommal tudósító riporterük segítségével. Bár konkrét elődként soha nem nevezték meg a 15M-et, de nem nehéz észrevenni, hogy a 2011 őszén Magyarországon lezajlott tüntetések és tiltakozó csoportok (elsősorban az egyetemi hallgatók megmozdulásai) is ihletet kaptak spanyol felháborodott társaiktól.

A mozgalmak sikerének egyik alapvető kulcsa, hogy a tiltakozók a technika legmodernebb fejlesztéseit (laptop, notebook, iPod, iPad, Facebook, Twitter stb.) kihasználva minden pillanatban tartani tudták a kapcsolatot a külvilággal, tájékoztatni követőiket a legújabb fejleményekről, valamint megszervezni és népszerűsíteni az újabb eseményeket.¹¹

Bár igen impozáns a nemzetközi eseményeken résztvevők száma, és az elhangzó szavak és követelések egy része is szimpatikusnak tűnhet a közvélemény számára, ám

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

felmerül a kérdés, hogy vajon van-e az egésznek értelme, bekövetkezik-e bármilyen változás ennek hatására. Az értelmiségiek egy része szkeptikusan viszonyul a történésekhez. Egyesek szerint¹² tisztán érzelmi töltetű, hamarosan kifulladásos mozgalom a 15M, és hiányzik mögüle az igazi gondolat. De ha kitartanak, és szilárd bázist építenek maguk köré, akkor hosszú távon talán elérhetik, hogy a világban elinduljanak bizonyos folyamatok. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy szépen lassan elhal majd a lelkesedés.

Elméleti háttér (?)

Az alcímben feltüntetett kérdőjelnek mindenképpen megvan az indoka. Nem lehet ugyanis egyértelműen bizonyítani, hogy az alábbiakban részletezendő, a 15M megjelenése előtt publikált anyag milyen hatással volt a Felháborodottakra, ahogyan azt sem, hogy a megmozdulások után megszületett munkát vajon mennyire inspirálta a spanyol mozgalom. Olyan sok azonban az egyezés a különböző elméleti alapvetések és a gyakorlatban megjelenő tevékenységek között, hogy feltételeznünk kell, bizonyos mértékben ezek egymásból táplálkoznak. Ha tévednénk, az sem visz minket tévútra: még ha egymástól függetlenül alakultak is ki és léteznek jelenleg ezek az áramlatok, problémafelvetéseik és célkitűzéseik miatt mindegyik joggal tartozik a „felháborodott” világhoz.

A kiindulópont a most 94 éves Stéphane Hessel 2010 végén megjelent francia könyve, a *Háborodjatok fel! (Indignez-vous!)*.¹³ Ez egy eredetileg 32 oldalas esszé¹⁴, fél év alatt bestsellerré vált Franciaországban, azonnal lefordították több nyelvre, így spanyolra, angolra, magyarra (*Háborodjatok fel!*)¹⁵, valamint még számtalan más nyelvre (Ázsiában is népszerű). A szerző francia ENSZ-diplomata és nagykövet, emberjogi aktivista, a második világháború idején az ellenállás tagja De Gaulle mellett, a buchenwaldi koncentrációs tábor túlélője, egyike *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* kidolgozóinak.

A szerző alapvetően a francia és a nemzetközi állapotokra reagál, érveléseiben a baloldali retorika dominál. Írásából kitűnik, hogy mindenekelőtt Franciaország illegális bevándorlókkal szemben tanúsított magatartása és a francia kormány jóléti államot, valamint oktatáspolitikát érintő intézkedései háborították fel. Külön részt szentel ellenérzésének Izrael Palesztina-politikájával szemben. Feleleveníti személyes emlékeit azokról a történelmi eseményekről, amelyekben részt vett; véleménye szerint az ő korában még volt konkrét, beazonosítható ellenség, akit le kellett győzni (Hitler, Sztálin), de ma elvontabb, mégis fontosabb célokat kell kitűznünk magunk elé. Küzdeni kell az emberiség legfontosabb értékei és a szabadság megőrzése érdekében, ezért arra szólítja fel a felelősen gondolkodó fiatalokat,

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

hogy békés úton lázadjanak fel a kapitalizmus béklyói és a gyengék elnyomói ellen. Művének központi gondolata, hogy a jelen fiataljainak fel kell háborodniuk, ha körülnéznék a világban, mindent a romlott és korrupt politika, valamint az elnyomó gazdasági hatalmak irányítanak. Észre kell venniük, ha nem részesül mindenki azokból a jogokból, amelyeket az Egyetemes Nyilatkozat biztosít nekik, és azonnal lépniük kell. Minden ellenállás alapja a felháborodás, jelenleg pedig minden ok megvan az elégedetlenségre, hiszen a krízist okozó nagytőke, a mindent a kezükben tartó bankok és irányítók arcátlan és gögös módon az elnyomott kisemberen élőködnek, a gazdagok és szegények közötti szakadék még soha nem volt ilyen mély. Pár oldalban összefoglalja a történelemről és annak alakításáról, fontos eseményeiről való felfogását, visszaemlékszik diáktársára, Jean-Paul Sartre-ra, majd közli szentenciáját: „A legrosszabb magatartás a közöny, ha azt mondjuk: Semmi közöm hozzá, én elvagyok. Ha így viselkedünk, akkor az emberi lét egyik leglényegesebb alkotóelemét veszítjük el: a felháborodás képességét és az elkötelezettséget, amely annak egyenes következménye.”¹⁶ Bár tisztelettel és szeretettel gondol Sartre-ra, egy pontban vitatkozik vele: míg ő az erőszak és a terror alkalmazását bizonyos körülmények között szükségesnek ítélte,¹⁷ addig Hessel szerint el kell kerülni az ilyen cselekedetet, kizárólag a békés út a járható, mert az erőszak elveszi a reményt.

Írásának lényegét és célját, valamint az elsősorban a fiatal olvasóközönségnek szánt iránymutatását saját szavaival adhatjuk vissza leginkább: „Azt kívánom valamennyiőtöknek, kivétel nélkül mindenkinek, hogy legyen meg a saját indítékotok a felháborodásra. Ez nagyon fontos. Amikor valami annyira felháborít titeket, ahogy engem felháborított a náciizmus, akkor felébred bennetek a küzdőszellem, és erőssé, elkötelezetté váltok. Akkor bekapcsolódtok a történelem áramlatába, és a történelem nagy mozgása az egyes embereknek köszönhetően tovább folytatódik.”¹⁸

Az írás nagy visszhangot váltott ki Franciaországon belül és kívül, Spanyolországban hosszú ideig vezette tavasszal a könyvsikerlistát. Azt talán túlzás lenne állítani, hogy kizárólag Hessel esszéjén buzdult volna fel a spanyol fiatalság (és nem a francia, pedig a szerző eredetileg valószínűleg ezt akarta elérni), de azt biztosan mondhatjuk, hogy bőségesen táplálkoztak belőle; elég, ha csak a 15M-et közismertté tevő „Felháborodottak” elnevezésre gondolunk.

Láthattuk a korábbiakban, hogy a 15M mögött álló két fontosabb szervezet (a Jövő Nélküli Fiatalok és a Valódi Demokráciát Most!) már rendelkezett elég világos célokkal és ezek egy része összhangban állt Hessel téziseivel. Azt is mondhatnánk tehát, hogy ezek – az

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

akkor még zömében fiatalokból álló csoportok – tették magukévá a francia szerző gondolatait, és felháborodását ők ültették el Spanyolországban. És ez nem csak itt, de világviszonylatban is jelentős; talán nem túlozzuk el, ha azt feltételezzük, hogy a spanyol Felháborodottak nélkül a világ többi országában sem jelent volna meg ilyen intenzitással a tiltakozóhullám. Persze nem beszélhetünk egységes és kimunkált elméleti háttérről a két szervezet esetében, de Hessel főbb ideái, és a „felháborodottság” későbbi szegmensei már markánsan jelen vannak. A Felháborodottak néhány résztvevője már egy 160 oldalas könyvet¹⁹ is kiadott, amelyben összegyűjtik gondolataikat, egyéni érveléseiket, követeléseiket, és a tüntetések alatt szerzett tapasztalataikat, valamint olyan mű²⁰ is napvilágot látott, amely egy nemzetközi és hazug, szélsőbaloldali összeesküvés eredményét látja a 15M mozgalmában.

2011 tavaszán, pár héttel a 15M megalakulása előtt jelent meg az a könyv²¹, amelyről már elmondható, hogy egyszerre próbálja meg a problémákat diagnosztizálni, majd arra megadni a – gyakorlatba nem mindig átültethető – gazdasági, politikai és filozófiai jellegű válaszokat, általában csak elméleti síkon. A kötetben szereplő tíz esszé részben a spanyol, részben a nemzetközi helyzetet elemzi, és a szerzők (kivétel nélkül elismert spanyol értelmiségiek) kísérletet tesznek arra, hogy általuk megvalósíthatónak vélt megoldásokkal álljanak elő. A kötet előszavát „a nagy előd”, Stéphane Hessel jegyzi.

A szerzők²² alapvetően azonos diagnózist állítanak fel a problémák gyökeréről: túlságosan kevés kézben összpontosul a világban a gazdasági hatalom. A felelősen gondolkodó értelmiségnek együttesen kell fellépnie, hogy megóvja az emberi méltóságot és a demokráciát. Az alábbiakban a legfontosabb, legérdekesebb tanulmányokból kiemelünk néhány meghatározó gondolatot.

José Luis Sampedro²³ felteszi a kérdést, hogy miért tették lehetővé a kormányzó hatalmak, hogy a bankok visszaéljenek az emberek kiszolgáltatottságával, és a választók miért szavaztak továbbra is ezekre a politikusokra, amikor már nyilvánvaló volt, hogy nem az emberek érdekében cselekszenek. Mindennek ez a kiváltó oka. Másik alapvető probléma szerinte, hogy Európa már egy ideje kómában fekszik, cselekvőképtelen, a krízis pedig nem egyszerűen csak gazdasági vagy politikai, hanem a teljes nyugati világot jellemző rendszer krízise. A történelem során csak a technika fejlődött folyamatosan, az egyének nem haladtak a korrallal, a humanizmus és a liberalizmus csődöt mondott, az erkölcs hanyatlásnak indult, és ez természetesen hozta magával a hatalmasok önkényuralmát és a mindent átható korrupciót. A tőke hatalma minden és mindenki felett áll, még az elméletileg azt ellenőrző szervek (kormányok) is tőle függenek. A nyugati demokráciának nevezett berendezkedés valójában a

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

hatalmat birtokló kisebbség oligarchiája. Vége annak a kornak, amikor vakon lehetett hinni az emberiség megállíthatatlan fejlődésében; Sampedro véleménye szerint már nem elég csak a jóléti állam bukásán keseregni, hanem a jelen fiataljainak meg kell értenie, az ő generációjuk kezében van az élhető világ kialakításának a kulcsa. Ehhez azonban le kell győzniük a múlt örökségét.

Federico Mayor Zaragoza²⁴ úgy véli, most érkezett el az idő a változásra, még nem késő, mert már nem sok választ el attól, hogy a békés elégedetlenség erőszakba torkolljon: *evolúció* és *revolúció* között csak egy *r* betű a különbség, ez pedig a *reszponzabilitás* (felelősség) jele. Alapfeltétel, hogy az ember megismerje az őt körülvevő világot, tisztában legyen azzal, hogy a történelem konfliktusok egymásutániságának gyűjteménye, a béke pedig illékony. Ebből a szempontból ad egy áttekintő leírást az egyetemes történet legfontosabb állomásairól, és azonosítja a problémákat: a szolidaritás és az anyagi-szellemi javak megosztásának hiánya, a globalizáció nincs tekintettel az egyének közötti különbségekre, a világ demokráciáiban minimális a társadalmi részvétel lehetősége, a tehetősebb országok kizsákmányolják a szegényebb államokat, és mindenki természetesnek veszi az adóparadicsomok és az állami pénzműködés létezését, valamint a nemzetközi konzorciumok mindenhatóságát. A kevés rendelkezésre álló tőkét arra használták fel a G20-ak, hogy a krízist okozó bankokat és nagyvállalatokat megmentse, vagyis a bűnösök még jutalmat is kaptak. Négy nagy hatalmi ág kezében összpontosul minden erőforrás és fennhatóság a világban, melyek egymással nemzetközi hálózatot építettek ki: ezek a katonai, energetikai és gazdasági hatalmak, valamint a média. Mayor Zaragoza szerint minden probléma esetén már felállításra került a pontos diagnózis, most itt az idő, hogy a kezelés is megvalósuljon. A legsürgősebb teendők: megújuló energiaforrások elterjesztése, globális lefegyverzés, az adóparadicsomok felszámolása és a gazdasági folyamatok szabályozása, valamint a nemzetközi viszonyokat nem az egymással összenőtt plutokráciáknak, hanem a még szélesebb jogkörrel felruházandó ENSZ-nek kell szabályoznia. Mindennek alapja pedig a társadalmi egyenlőségen és igazságosságon alapuló és a természeti környezettel összhangban lévő harmónia. Az államnak gondoskodnia kell arról, hogy minden polgára hozzájuthasson egy garantált összegű havi jövedelemhez, amennyiben elveszítette állását és anyagi helyzete nem kielégítő. Alternatív finanszírozási formákat kell kitalálni, ezek egyike lehetne a deviza-tranzakciókra kivetett adó. Az emberiség és a környezet számára is fenntartható életkörülményeket kell biztosítani. Mindenkit mozgósítani kell annak érdekében, hogy a változások bekövetkezessenek, és hogy

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

a nemzetek állampolgárai közötti összefogás legyőzze a csak a saját érdekeit szem előtt tartó lokális hatalmakat.

Baltasar Garzón bírósága²⁵ írásában amellel érvel, hogy öntudatra kell ébreszteni a spanyol embereket, észre kell venniük, hogy nagyhatalmi játszmák áldozataivá váltak, ugyanis teljesen indifferensek a világ eseményeivel szemben. Társadalmi vitákat kell kezdeményezni és nyitottnak kell lenni bármiféle békés megoldásra. A legsúlyosabb probléma a korrupció, ez mindennek a gyökere, de senki nem tesz ellene semmit, mivel a politikai pártok irányítása alatt álló média mesterséges altatásban tartja az állampolgárokat. Azok a politikai vezetők, akik részesei a korrupciónak, vagy egyszerűen csak eltűrik azt, megszegik a választóikkal a szavazófülkékben kötött társadalmi szerződést. Azok azonban, akik mindezt látják és felfogják, de nem tesznek semmit, még az igazi bűnösöknél is rosszabbak, mert szándékosan maradnak kívül az eseményeken. Márpedig a nyugati világban éppen ezek a tétlenek vannak többségben. Ugyanakkor ez nem is csoda, ha a jelenlegi demokráciákban olyan emberek ülnek döntési pozíciókban, akik eltűrik a tömeggyilkosok érinthetlenségét, lelkiismeret-furdalás nélkül asszisztálnak az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekhez, és az Igazság szó megijeszti őket. Az igazságszolgáltatás függetlensége kellene, hogy garanciaként álljon az emberek számára, ám éppen a bíróságok is pártpolitikai érdekeket szolgálnak.²⁶ A civil társadalom feladata, hogy összefogjon, kikényszerítse a szolidaritást és a felek közti egyenlőséget, gyakoroljon kontrollt az általa megválasztottak felett, és felépítsen egy demokratikus, békén és együttműködésen alapuló közösséget. Így válik csak lehetővé az egyensúly a szabadság, a demokrácia, a jogbiztonság és a politikai jogok között.

Juan Torres López²⁷ csatlakozik fenti kollégáihoz, de tesz még néhány kiegészítést. Szerinte a krízis azért eszkalálódott, mert a politikai és gazdasági vezetők a válság első jeleinek észlelésekor elbagatellizálták a helyzetet, apróbb gazdasági turbulenciának titulálták azt. Közgazdászok már jó előre figyelmeztettek a veszélyre, de senki nem figyelt oda rájuk. Osztja a Nobel-díjas Joseph Stiglitz legújabb könyvében²⁸ megfogalmazott véleményét, mely szerint hazugságok és csalások sorozata vezetett el a jelenlegi helyzetig, és a központi bankok azért nem készítettek reális elemzést, mert azok kizárólag a nekik kedvező jelentéseket és értékeléseket veszik számításba. Az egyik legnagyobb hazugság szerinte az, hogy a krízisből való kilábaláshoz és a munkahelyteremtéshez a munkaerőpiac, a közkiadások és a nyugdíjrendszer reformjára lenne szükség. A válságból csak a megnövekedett keresleten keresztül vezethet ki az út, amelyhez nem csak gazdasági, de kiegyensúlyozott társadalmi tőke is kell. Az állampolgároknak hátat kell fordítaniuk a krízis okozóinak (politikusok és

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

bankárok), és megakadályozni, hogy továbbra is egyeduralmuk alatt tartsák a médiát és az egyetemeket. Ellenőrző hatalmat kell gyakorolnia a népnek az irányítók felett a valódi részvételi demokrácia nevében, kontrollálni a pénzmozgásokat és a gazdasági folyamatokat, és meg kell alkotni az ezt lehetővé tévő törvényeket.

A kötet további közreműködői hasonló koordináta-rendszerben gondolkodnak, mint a többi szerző. Egy közgazdász a korrupciók sorozatával átítatott privatizációk történetét vázolja fel, és a magánkézbe adásban azonosítja a problémák egyik okát²⁹, egy elismert újságíró pedig a félrevezetett, dezinformált társadalomban látja a valódi veszélyt, bemutatva a médiumokban használatos technikákat és befolyásoló erőket³⁰. Egy másik újságíró gazdasági adatok összevetésével és elemzésével jut arra a következtetésre, hogy Spanyolország fiataljai az úgynevezett „becsapott generáció” tagjai, jövőjüket és lehetőségeiket elvették a nagytőkés oligarchák.³¹ Az egyik írás szerint pedig a megoldás kulcsa abban rejlik, ha klasszikus műveltségen alapuló, de az új tendenciákkal lépést tartó, és mindenki számára egyenlő mértékben hozzáférhető kulturális értékeket közvetítünk.³²

Ha elolvassuk az említett szövegeket, arra a következtetésre juthatunk, hogy markánsan baloldali, döntően antikapitalista és nagyvállalat-ellenes szellemben íródtak. Ebből a szempontból igaz tehát, hogy ez a felháborodás politikai színezetet is kapott. A szerzők többsége a válság alatt regnáló spanyol szocialista kormányt is hibáztatja, valamint a globalizáció szinte minden szeletét, itt már tekintet nélkül a nemzetközi kormányok ideológiájára. Ezek az írások felháborodásra, ellenállásra, tiltakozásra, cselekvésre buzdítanak, de nem erőszakos úton, hanem a részvételi demokrácia eszközeivel. Látható, hogy valódi, kézzel fogható és konkrétan megvalósítható megoldással egyik sem áll elő, leginkább csak összefoglalni szeretnék a helyzetet a saját, szubjektív szemszögükből.

A 15M mozgalom megalakulásakor mentes volt a konkrét ideológiai háttértől, bár bizonyosan érték hatások több oldalról is. Mind a Felháborodottak, mind Hessel könyve, mind a spanyolok esszékötetete ugyanannak a valóságnak (nem is annyira) különböző interpretációi: valakik felelősek a válságért, és valakiknek megoldást kell találniuk rá. Egyes csoportok az utcán próbálják kifejezni nemtetszésüket, mások ideológiai köntösbe csomagolják azt, megint mások a válság gyökerén filozofálnak. A diagnózis már megvan, de a gyógyszer még hiányzik.

Megjelenés helye: *Mediterrán Világ*, 20. sz., 2011. 61-75.

¹ 2011 október végi adatok. Az ekkor érvényes helyzetet elemzi: Gómez, Manuel V.: „Cinco millones de dramas” in: *El País*, 2011. október 29.

http://www.elpais.com/articulo/economia/millones/dramas/elpepico/20111029elpepico_2/Tes (elérés: 2011.12.06.)

² Elérhető a szervezet hivatalos honlapján: <http://www.juventudsinfuturo.net/search/label/Reivindicaciones> (elérés: 2011.12.06.)

³ Ilyen például az *El País* napilap, ahol jelenleg is gyűjtik a 15M-ről szóló cikkeket, illetve minden olyan anyagot, amelyben akár csak megemlítik azt: http://politica.elpais.com/tag/movimiento_15m/a/ (elérés: 2011.12.06.). Jelen cikkünk megírásához is felhasználtuk az itt található anyagok nagy részét.

⁴ „sin techo, sin trabajo, sin pensión, sin miedo”

⁵ http://politica.elpais.com/politica/2011/05/17/actualidad/1305584304_704656.html (elérés: 2011.12.06.)

⁶ <http://madrid.tomalaplaza.net/2011/05/20/propuestas-20-mayo/> (elérés: 2011.12.06.)

⁷ http://politica.elpais.com/politica/2011/08/28/actualidad/1314555897_853606.html (elérés: 2011.12.06.)

⁸ Aznar erről egy ecuadori napilapnak beszélt október közepén :

<http://www.eluniverso.com/2011/10/16/1/1355/jose-maria-aznar-espana-debe-manifestar-simpatias-dictaduras.html> (elérés: 2011.12.06.)

⁹ Huffington, Arianna: „Lessons from Spain: „Los Indignados”, Occupy Wall Street and the Failure of the Status Quo” in: *Huffington Post*, 10/24/2011 http://www.huffingtonpost.com/arianna-huffington/spain-indignados-protests_b_1029640.html (elérés: 2011.12.06.)

¹⁰ http://politica.elpais.com/politica/2011/10/16/actualidad/1318723006_351096.html (elérés: 2011.12.06.)

¹¹ A legmodernebb technológiák felhasználása ilyen esetekben ellentmondásos. Az utcára vonuló iráni ellenzék 2009-ben a Twitteren keresztül szervezte a demonstrációkat, és a közelmúltban az arab világban bekövetkezett eseményeknél is kulcsszerepet játszott a 21. századi technika. Hiába irányítja a kormány a napilapokat, a televíziót és a rádiót, a mobiltelefont és az internetet kisebb hatáskokkal tudja csak cenzúrázni. Ám a pozitív eredmények ellenkezője is igaz: a modern technika lehetőségeit nem csak a demokratikus ellenzék tagjai, hanem a szélsőséges csoportok is kihasználják, a mobiltelefonnak és az internetnek hála ők is könnyebben kicsúsznak a hatóságok ellenőrzése alól. Ruandában, Nigériában szintén felhasználták a technikát a mészárlások során, és a terrorista-hálózatok és fundamentalista csoportok is élnek ezekkel a lehetőségekkel.

¹² Például Zygmunt Bauman lengyel filozófus és szociológus, a University of Leeds profesor emeritusa.

http://politica.elpais.com/politica/2011/10/17/actualidad/1318808156_278372.html (elérés: 2011.12.06.)

¹³ Hessel, Stéphane: *Indignez-vous!* Indigène, Montpellier, 2010.

¹⁴ A Hessel által írt szöveg csak 14 oldal, a fennmaradó lapokat az adott kiadásokhoz szerkesztett előszavak, utószavak és illusztrációk foglalják el. Éppen ezért sokan nem nevezik a művet könyvnek, csak pamfletnek, bár a kiadók minden országban törekednek illeszkedni a könyvformátumhoz.

¹⁵ Hessel, Stéphane: *Háborodjatok fel!* Scolar Kiadó, Budapest, 2011. Az előszót a magyar kiadáshoz Göncz Árpád írta.

¹⁶ Hessel, 2011. 16-17.

¹⁷ Sartre, Jean-Paul: „Situation de l'écrivain en 1947” in: *Situations II*. Gallimard, Párizs, 1948

¹⁸ Hessel, 2011. 14.

¹⁹ Cabal, Fernando (ed.): *¡Indignados! 15M*. Mandala ediciones, 2011.

²⁰ Millá, Ernesto (ed.): *Indignarse con los indignados. 15-M, un fraude a la esperanza*. Editorial EMI, 2011.

²¹ Artal, Rosa María (coord.): *Reacciona*. Aguilar, Madrid, 2011.

²² José Luis Sampedro, Federico Mayor Zaragoza, Baltasar Garzón, Juan Torres López, Àngels Martínez i Castells, Rosa María Artal, Ignacio Escolar, Carlos Martínez, Javier López Facal, Javier Pérez de Albéniz, Lourdes Lucía.

²³ José Luis Sampedro nemzetközi hírvilág közgazdász, író és gondolkodó, Spanyolország egyik legszélesebb körben ismert és elismert értelmiségi alakja; munkásságában az ember és az őt körülvevő világ kölcsönhatásaival, a humanizmus és a globális gazdaság kérdéseivel foglalkozik. Ebben a kötetben: „Debajo de la alfombra” in: Artal; 13-23.

²⁴ Federico Mayor Zaragoza 1987 és 1999 az UNESCO főigazgatója, gyógyszerész és biokémia professzor, a tudás alapú gazdasági fejlesztés egyik ideológusa, egyetemi rektor, a CSIC egyik alapítója. Ebben a kötetben: „Traspasar los límites de lo posible” in: Artal; 25-43.

²⁵ Baltasar Garzón bíró, a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság tanácsadója, több tucatnyi külföldi egyetem díszdoktora. Szélsőjobboldali erők nyomására a spanyol Legfelsőbb Bíróság felmentette bírói állásából, miután vizsgálatokat kezdeményezett a Franco-korszak bűneivel kapcsolatban. Jelenleg is folyik ellene eljárás hivatali visszaélés vádjával. Számos olyan nemzetközi ügyben is bíraskodott, amelyekben spanyol állampolgárok voltak érintettek, így például vádat emeltetett Augusto Pinochet és más latin-amerikai diktátorok ellen is, valamint próbálkozott (sikertelenül) Henry Kissinger elleni vádemeléssel is annak a latin-amerikai diktatúrák létrejöttében és támogatásában játszott szerepe miatt. Ebben a kötetben: „Reaccionar para avanzar” in: Artal; 47-60.

²⁶ Garzón esszéjének szubjektív hangvételéből erősen érződik, hogy mély nyomot hagytak benne a közelmúltban vele történtek.

²⁷ Juan López Torres közgazdász professzor, száznál is több publikációt adott közre a gazdasági válság témakörében. Ebben a kötetben: „Una crisis de verdad y muchas mentiras como respuesta” in: Artal; 61-75.

²⁸ Stiglitz, Joseph: *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. W.W. Norton & Company, 2010.

²⁹ Martínez i Castells, Àngels: „Las estafas cotidianas que conmocionan nuestras vidas. Privatizaciones, corrupción, invisibilidad de los cuidados y economía sumergida” in: Artal; 77-92.

³⁰ Artal, Rosa María: „La sociedad desinformada” in: Artal; 93-110.

³¹ Escolar, Ignacio: „La generación estafada” in: Artal; 111-125.

³² Pérez de Albeniz, Javier: „El derecho a la cultura” in: Artal; 141-154.